

Гапанович Ярослав Валерійович,
здобувач ОРІДУ НАДУ при Президентіві України

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

В статті розглянуто новітній стан розвитку, етапи формування державної регуляторної політики в сфері інформатизації, основні напрями реалізації стратегії розвитку інформаційного суспільства та завдання державної політики інформатизації в Україні. Визначені проблемні питання державного регулювання сфери інформатизації. Автором запропоновано практичні рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: державна регуляторна політика, сфера інформатизації, державний нагляд, нормативно-правова база в сфері інформатизації України, Інтернет, інформатизація державного управління, ризики в сфері інформатизації, взаємодія.

Gapanovich Yaroslav

FORMATION OF REGULATORY POLICY IN THE FIELD OF INFORMATIZATION IN THE PROCESS OF MODERNIZATION IN UKRAINE

The article deals with the modern development status, stages of formation of state regulatory policy in the field of informatization, the main directions of development strategy of information society and public policy objectives of informatization of Ukraine. Identified the problematic issues of state regulation of informatization. The author proposed of practical recommendations to address them.

Key words: state regulatory policy, the field of informatization, State supervision, legal and regulatory framework in the field of informatization of

Ukraine, the Internet, informatization of public administration, the risks in the field of informatization, interaction.

Гапанович Ярослав Валерьевич

**ФОРМИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГУЛЯТОРНОЙ
ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ В УСЛОВИЯ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ**

В статье рассмотрено новейшее состояние развития, этапы формирования государственной регуляторной политики в сфере информатизации, основные направления реализации стратегии развития информационного общества и задачи государственной политики информатизации в Украине. Определены проблемные вопросы государственного регулирования сферы информатизации. Автором предложены практические рекомендации по их решению.

Ключевые слова: государственная регуляторная политика, сфера информатизации, государственный надзор, нормативно-правовая база в сфере информатизации Украины, Интернет, информатизация государственного управления, риски в сфере информатизации, взаимодействие.

Постановка проблемы. Актуальність проблеми державного регулювання сфери інформатизації обумовлена світовим досвідом розвитку країн, який свідчить про пріоритетність вибору інформатизації як механізму успішного вирішення проблем та забезпечення сталості розвитку суспільства. Інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукоємних виробництв та високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних та політичних відносин, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства.

23.02.2010 в Женеві Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ) в своєму звіті «Вимір інформаційного суспільства, 2010 рік» проіндексовано 159 країн в залежності від рівня розвитку їх ІКТ та порівняно кількісні

показники за 2008–2010 роки [16]. Регіон СНД займає 5 місце з 6, а Україна зайняла четверте місце після Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Молдова. Як бачимо, рейтинг нашої держави за переважною більшістю визначених індексів є не досить високим. Відповідно виникає питання: «Хто або що заважає зростанню рейтингу нашої держави в Світі?» Пошуку відповідей на ці питання присвячена дана стаття.

Новітній, посткризовий стан розвитку державної регуляторної політики в сфері інформатизації в Україні характеризується тим, що сьогодні в суспільстві йдуть процеси модернізації, інтеграції України у світовий інформаційний простір, втілення новацій, створення системи державного регулювання ринків інформаційних послуг і інформаційно-комунікаційних, комунікативних технологій. М. Кастельс повідомляє що навіть в період економічного спаду 2000-2003 року в США продуктивність праці продовжувала зростати з високою швидкістю (4 % в рік і 6,8 % в 2003 році) і це напряму пов'язано з побудовою організаційних мереж з використанням комп'ютерів і Інтернету [11, с. 7].

Проте, невирішення деяких наявних проблем в сфері інформатизації може негативно вплинути на економіку країни та потенційно завдати державі різного роду збитків.

До таких проблемних питань можливо віднести наступні:

- відсутність адміністративного кодексу України, що вмістив би регулюючі норми з питань запобігання, виявлення, зупинення (припинення) дії адміністративних кібер-правопорушень в сфері інформатизації;
- необхідність здійснення систематизації (кодифікації та інкорпорації) законодавства з питань інформатизації;
- недосконалість нормативно-правової бази щодо механізмів регулювання ринків надання інформаційних послуг, послуг поштового зв'язку;

- відсутність нормативно-правових документів, які б організували взаємодію різних органів влади між собою в сфері інформатизації та чітко розмежували їх функції та повноваження;
- невизначеність процедур з питань державного нагляду у сфері інформатизації;
- наявність дублювання завдань органів влади з реалізації державної політики у сфері інформатизації, а саме з формування, використання і захисту державних електронних інформаційних ресурсів. Наприклад, одночасна наявність таких повноважень у двох центральних органів виконавчої влади (– ЦОВВ): Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки України);
- відсутність в органах державної влади та місцевого самоуправління відповідного ліцензованого програмного забезпечення та інформаційних систем та мереж, підготовлених фахівців, необхідних для реалізації державної регуляторної політики, виконання відповідних функцій та завдань, надання інформаційних послуг.

З огляду на вищезазначене, в умовах, що склалися, сьогодні в Україні виникає необхідність вироблення механізмів та інструментів якісного втілення в життя державної політики інформатизації, забезпечення виконання завдань і функцій щодо регуляторного впливу держави на процеси та відповідного державного реагування на негативні виклики у визначений термін в умовах наявних ресурсів, шляхом інтегрованих спільних зусиль уповноважених на те органів.

Стан науковій розробки проблеми. Вирішенням проблем, пов'язаних з інформатизацією переймалися такі зарубіжні вчені, як: І. Бачило, Д. Гелбрейт, А. Сляков, М. Кастельс, А. Лазаревич, М. Моїсеєв, Д. Нейсбит, Е. Тоффлер, А. Ханкевич, Д. Широков, [3, 5, 7, 11, 12, 14, 15, 18, 13].

Останні публікації вітчизняних вчених: В. Андрущенко, В. Голубєва В., Даніл'яна, М. Іжі, О. Сосніна, К. Купріянової, В. Цимбалюка, Я. Яцкевич та інших, які висвітлюють результати досліджень, що започаткували розв'язання проблем формування та розвитку інформаційного суспільства в нашій країні, свідчать, що в українській науці вже напрацьовано значний теоретичний масив різносторонніх знань [1, 4, 6, 10, 17, 20, 22].

Мета. Проаналізувати особливості новітнього стану розвитку державної регуляторної політики в сфері інформатизації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги історію досліджень вітчизняними вченими, поняття інформатизації суспільства, на наш погляд, «не слід пов'язувати з процесами виникнення мови, усних форм передачі інформації і навіть з появою письменності. Слід починати з появи новітніх технічних засобів, які об'єднали (інтегрували) в собі засоби зв'язку і обчислювальної техніки, що забезпечило фіксацію, збереження, обробку, передачу та поширення інформації на принципово новому рівні» [17].

В загальному сенсі інформатизація в науковій літературі визначається як «...глобальна світова тенденція, що торкається в тому чи іншому ступені всіх країн, і характеризує процес переходу до інформаційного типу суспільства...». [1, с.15] Тому ми вважаємо, що механізми державного регулювання сфери інформатизації суспільства повинні містити в собі такі алгоритми дій уповноважених органами державної влади осіб та інституцій, які б здатні були забезпечити реальний новаційний розвиток сфери інформатизації України, а через неї і всіх інших сфер життя суспільства.

Сьогодні особистої уваги потребують питання державного регулювання доступу до ресурсів українського сегменту всесвітньої мережі Інтернет та надання/отримання інформаційних інтернет-послуг на території України. Інтернет – є однією з інфокомунікаційних технологій, «засобом і універсальним простором вільної глобальної комунікації і соціальною формою, яка втілює в собі інформаційну епоху так само, як електричний двигун був важелем соціальних і технічних змін індустріальної епохи» [11, с. 12].

Джон Перрі Барлоу, який став відомим Світові завдяки своїй «Декларації незалежності кіберпростору» (незалежності від влади національних урядів – авт.) (Давос, 08.02.1996) стверджує таку власну думку стосовно державного впливу на кібер-простір: «.. Ви незвані гості серед нас. І ваша влада не розповсюджується туди, де збираємося ми. Уряди отримують свою владу в кібер-просторі за угодою з керованими.» [2]. В свій час декларація була відповіддю на прийняття урядом США акта про благопристойність комунікацій. З таким твердженням Д. Барлоу важко погодитись, тому що інтернет сьогодні зазнав процесів неправомірного маніпулювання, комерціалізації, формування ринку інформаційних та інших інтернет-послуг, став інструментом життєдіяльності великої кількості сфер суспільного життя багатьох країн Світу, у тому числі й України.

Відповідно до статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Стаття 32 Конституції України кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Це означає, що всі інформаційні, інформаційно-телекомунікаційні, комунікаційні та комунікативні мережі і системи, інтернет, засоби інформатизації потребують виваженого державного регулювання та впливу незалежно від прагнення окремих осіб уникнути такого впливу. Таке їх прагнення, вочевидь, може бути нав'язано не державно-національними,

загальнолюдськими, а скоріш за все, корпоративними або приватними інтересами.

До основних напрямів реалізації стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, визначених Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», іншими актами слід віднести:

- участь у здійсненні заходів щодо координації діяльності органів виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері інформатизації та виконання програм та проектів інформатизації;
- формування та організація виконання Національної програми інформатизації (далі – НПІ);
- розробка, впровадження та удосконалення механізмів формування і організації виконання НПІ та її складових;
- моніторинг стану виконання проектів інформатизації органів державної влади, регіональних, галузевих та міжгалузевих програм інформатизації;
- сприяння розвитку на конкурентних засадах підприємництва у сфері інформатизації;
- участь у формуванні національної інформаційної політики та політики розбудови інформаційного суспільства;
- вирішення питань державного управління адресним простором національного сегменту Інтернет;
- всебічну демократизацію процесів створення та споживання інформації;
- загальнодоступність інформаційних ресурсів та послуг;
- захист прав особи від інформаційного вторгнення.

Державне регулювання повинно забезпечити системність, комплексність і узгодженість розвитку інформатизації країни з використанням при цьому традиційних та нетрадиційних форм і методів супроводження та контролю.

Підсумковий аналіз даних подій свідчить про те, що в Україні протягом останніх 15 років система Інтернет, автоматизовані мережі передачі даних почали стрімко розвиватися. Протягом 2010-2011 років система державного регулювання галузі зв'язку України перебувала в стані змін та реорганізації. В 2011 році в умовах, коли після приватизації ВАТ «Укртелеком» в галузі зв'язку не залишилось підприємств державного підпорядкування, окрім наукових установ, ВИШів, функції і повноваження центрального органу виконавчої влади в галузі зв'язку (ст. 15 ЗУ «Про телекомунікації») Указом Президента України від 30.06.2011 № 717/2011 передано до Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (далі – Адміністрація), яка є правонаступником Державної служби зв'язку України і Державної адміністрації зв'язку. Державна адміністрація зв'язку – як урядовий орган, що діяв у складі Міністерства транспорту та зв'язку України, був ліквідований указом Президента України від 06.04.2011 № 370/2011.

Інституційні зміни, процеси реформування сфери інформатизації є складовою частиною заходів, передбачених Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (далі – Програма), Національним планом дій на 2011 рік щодо впровадження Програми указом Президента України від 27.04.2011 № 504/2011.

Новітній стан розвитку державної регуляторної політики України в сфері інформатизації, з огляду на активний вплив чинників упровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) характеризується, зокрема, наступними тенденціями:

- глобалізацією знань і технологій з одночасним збільшенням швидкості змін правил, норм і законів щодо технологій управління у всіх сферах людської діяльності;
- зростанням конкуренції постачальників інформації і запитів громадян щодо доступу до публічної інформації, якою володіють органи влади;

- швидкими змінами – скороченням життєвого циклу нематеріальних ресурсів розвитку, до яких належить інформація;
- створенням національної інформаційної, інформаційно-телекомунікаційної системи;
- створенням ринку інформатизації, ринків інформаційних, інформаційно-комунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних послуг;
- розвитком системи національних інформаційних ресурсів;
- інформатизацією напрямів розвитку економіки держави, її безпеки та оборони, політики і соціальної сфери.

Враховуючи попередній досвід України, невирішеність протягом тривалого часу досить складних питань інформатизації в сучасному житті, виникла необхідність змін концепції Національної програми інформатизації (далі – концепція).

Нова концепція з змінами була затверджена законом України від 07.08.2011 № 3610-17 «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [8]. Згідно з концепцією державна політика інформатизації формується як складова частина соціально-економічної політики держави в цілому і спрямовується на раціональне використання промислового та науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах вирішення комплексу поточних та перспективних завдань розвитку України як незалежної демократичної держави з ринковою економікою. Для прискорення процесу інформатизації, що потребує відповідної концентрації ресурсів, в основу державної політики покладене державне регулювання процесів інформатизації на основі поєднання принципів централізації і децентралізації, саморозвитку, самофінансування та самоокупності, державної підтримки через систему пільг, кредитів, прямого бюджетного фінансування. Здійснення процесу інформатизації в період становлення України як незалежної держави в умовах кризового стану економіки і обмеженості ресурсів можливе лише шляхом

визначення пріоритетних сфер та напрямів з концентрацією на них фінансових, матеріальних і трудових ресурсів. Пріоритети повинні бути не постійними, а визначатися на певний період і коригуватися залежно від ситуації.

Поряд з іншими відмінностями нова Концепція відрізняється від попередньої (прийнятої 04.02.1998 законом № 75/98-ВР) і тим, що органом державного регулювання в сфері інформатизації призначено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, яка утворена відповідно до Закону України «Про телекомунікації». Це говорить про назрілу в останні роки необхідність інституційних змін в сфері інформатизації, визначенню пріоритетів та створенні нових механізмів реалізації державної політики.

Оскільки інтернет, відповідно до статті першої закону України «Про телекомунікації», – як всесвітня інформаційна система загального доступу, що являє собою сукупність телекомунікаційних мереж та засобів для накопичення, обробки, зберігання та передавання даних, є для споживачів телекомунікаційною послугою, вона є об'єктом державного регулювання з боку держави через Національну комісію, що здійснює регулювання в сфері зв'язку та інформатизації (далі – НКРЗІ), яка є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України, органом державного регулювання у сфері інформатизації, яка утворена відповідно до Закону України «Про телекомунікації». НКРЗІ здійснює повноваження органу ліцензування, дозвільного органу, регуляторного органу та органу державного нагляду (контролю).

Першочергові пріоритети надаються створенню нормативно-правової бази інформатизації, включаючи:

- систему захисту авторських прав і особистої інформації;
- розроблення національних стандартів у галузі інформатизації;
- забезпечення формування інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, перш за все, оптимізації діючої мережі зв'язку та передачі даних, будівництво нових сучасних

- каналів і мереж, основаних на логічних з'єднаннях з застосуванням уніфікованих протоколів
- обміну сигналами, пакетами, повідомленнями;
- формування комп'ютерної мережі освіти, науки та культури як частини загальносвітової мережі INTERNET;
- розвиток ГРІД-технологій;
- взаємодію органів влади, відомств, установ, осіб під час реалізації державної політики
- інформатизації;
- створення та реєстрація баз персональних даних;
- створення реєстру адміністративних послуг;
- створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека XXI»;
- здійснення заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки.

Важливе значення має інформатизація у сфері захисту навколишнього середовища та раціонального природокористування.

В процесах розвитку національної інфраструктури особливе місце належить виробництву вітчизняної елементної бази, власних конкурентоспроможних технічних засобів інформатизації, що акумулювали б у собі досягнення вітчизняної та світової науки і орієнтувалися на реалізацію перспективних інформаційних технологій.

На сьогодні, за даними НАН України [19], в Українському національному ГРІДі, що будується й розвивається згідно із завданнями Державної цільової науково-технічної програми впровадження грід-технологій на 2009-2013 роки, працюють 32 грід-кластери (з них 26 кластерів в установах НАН України). Загалом вони мають 3250 процесорних ядер, системи зберігання даних об'ємом 200 терабайт, а також дисковий простір об'ємом понад 300 терабайт. За звітний період в НАН України наукові мережі GRID і GEANT використовують 17 установ, при цьому з використанням зазначених мереж виконується 72 проекти [9]. У рамках Державної цільової науково-технічної програми «Образний комп'ютер» установами НАН України розроблено 18 оригінальних

інтелектуальних інформаційних технологій, які готові до впровадження, та 16 дослідних зразків портативних мікроелектронних виробів, більшість з яких готова до постановки на виробництво. За досягнутими характеристиками й економічними показниками: економічність, надійність, завадостійкість, собівартість – ці пристрої перевищують закордонні аналоги, а за низкою з них – аналоги відсутні: Ікар, Фазаграф, Diabet, стереовізор.

Таким чином, на наш погляд, для підвищення рівня інформатизації за допомогою регуляторної політики в Україні необхідно здійснити ряд взаємопов'язаних проектів, спрямованих, насамперед, на:

- розвиток телекомунікаційного середовища;
- створення потужних інформаційних ресурсів, в першу чергу соціально-економічного значення (бази даних про населення держави, географічних даних на основі електронного картографування);
- застосування комп'ютерних інформаційних технологій на всіх рівнях управлінської діяльності.

Сприятимуть здійсненню в Україні проектів, по-перше, входження України у світове інформаційне середовище на паритетно-правовій основі, яке на початковому етапі буде можливим шляхом придбання державою ліцензій у провідних світових виробників інформаційних продуктів з подальшим їх впровадженням на вітчизняному ринку.

По-друге, провадження виваженої державної інвестиційної політики у сфері інформатизації, яка буде полягати в тому, що цільові бюджетні інвестиції одержуватимуть тільки ті національні виробники, які зможуть забезпечити збільшення обсягів виробництва за рахунок кінцевого продукту, послуг, чистого експорту чи створення продукції, що замінює імпортовану.

По-третє, важливим принципом державної політики повинно стати застосування антимонопольних заходів як на стадії сучасного коригування Програми інформатизації, так і під час її реалізації.

Не менш важливим питанням державної регуляторної політики в даній сфері є проблема оцінки ефективності інформатизації. В основу оцінки

ефективності інформатизації доцільно покласти комплексний підхід, який ґрунтується на врахуванні не тільки ресурсних показників, а й впливу процесів інформатизації у цілому на всі сфери життєдіяльності суспільства, у тому числі на зростання обсягу виробництва валового внутрішнього продукту.

Для вирішення зазначених питань в державі доцільно, з складових сфери інформатизації на основі системного підходу, побудувати гармонічну інтерактивну систему впливу на процеси її розвитку та взяти під контроль стан показників, критеріїв та факторів, що визначають якість цих процесів. Причому, державне регулювання відповідного сегменту сфери інформатизації слід здійснювати за допомогою набору окремих, розроблених для нього, механізмів державного впливу.

Але ж, безумовно, до цього треба було б додати інші проблеми його державного регулювання, які необхідно вирішити:

- формування суспільної думки про необхідність підтримання та розвитку загальнолюдських та національних цінностей з застосуванням Інтернет;
- розроблення відповідних нормативно-правових актів, правил здійснення діяльності у сфері інформатизації та правил надання/отримання інформаційних послуг, адміністративних процедур державного нагляду;
- державного адміністрування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет з застосуванням відповідних програмно-апаратних комплексів, у тому числі на предмет відповідності його чинному законодавству;
- створення відповідальних підрозділів моніторингу інтернет-ресурсів, мереж передачі даних;
- створення механізмів забезпечення становлення єдиного інформаційного простору на території України;
- усунення дублюючих функцій та розмежування повноважень органів влади та місцевого самоуправління в сфері інформатизації, організація їх взаємодії;

- визначення стандартів, критеріїв та показників якості інформаційних послуг та створення інструментів їх оцінки і забезпечення. Охорона прав, законних інтересів споживачів і національних інтересів на ринку інформаційних послуг.

Висновки. Новітній характер формування державної регуляторної політики в сфері інформатизації України визначається саме віртуальністю характеру сучасного інформаційного простору та наявністю тенденцій до інформатизації багатьох сфер життєдіяльності суспільства за умов негативного впливу інформатизаційних ризиків.

Всупереч тим авторам, які вбачають необхідність сьогодні дерегуляції, ми наголошуємо, що державне регулювання сфери інформатизації вкрай необхідне, але тільки шляхом формування і реалізації вивіреної соціополітичної стратегії, спрямованої на модернізацію України, її інтеграцію в світовий інформаційний простір, впровадження нових механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, інтересів держави.

Література.

1. Андрущенко В. Організоване суспільство / Інститут вищої освіти АПН України. — К., 2006. — С. 15.
2. Барлоу Д. П. Декларация независимости киберпространства.- Интернет –журнал «Частный корреспондент», 2011. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.chaskor.ru/article/deklaratsiya_nezavisimosti_kiberprostranstva_snova_aktualna_22208. – Заголовок з екрану.
3. Бачило И. Государство социальное или сервисное? (информационно-правовой аспект) / Интернет –журнал «Госбук», 2011. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.gosbook.ru/node/18490>. – Заголовок з екрану.
4. Голубев В., Гавловський В., Цимбалюк В. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Монографія / В. Голубев, Гавловський, В. Цимбалюк. За заг. ред. Р.Калюжного//. – Запоріжжя: «Просвіта», 2001. – 252 с.

5. Гэлбрейт Д. К. Новое индустриальное общество / Д. К. Гэлбрейт; пер. с англ. – М. – СПб.: АСТ//. – Транзит книга, 2004. – 602 с.
6. Даніл'ян В. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. 09.00.03 / В.О. Даніл'ян//. – Харк. ун-т повітр. сил ім. І.Кожедуба. – Х., 2006. – 19 с.
7. Еляков, А. Информационный тип социального неравенства // СОЦИС. –2003. – № 10. – С. 95–101.
8. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.1998 № 75/98-ВР з змінами від 07.08.2011 N 3610-VI.
9. Звіт НАН України за підсумками діяльності у 2010 році. Головний інтернет-портал НАН України. – [Електронний ресурс]:- Режим доступу:<http://www.nas.gov.ua/Reports/Pages/Reports.aspx>.
10. Іжа М. Проблеми становлення інформаційного суспільства в Україні. / М. Іжа//. Інформаційне суспільство і сталий розвиток: Матеріали науково-практичного семінару до Всесвітнього дня телекомунікацій і інформаційного суспільства. 17.05.2010. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. – С. 7–13.
11. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитоновой//. – Екатеринбург: У – Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), серия «Академический бестселлер». – 2004. – 328 с.
12. Лазаревич А. Глобальное коммуникативное общество / А. Лазаревич. – Минск: Белорусская наука, 2008. – 350 с.
13. Лазаревич А., Ханкевич А., Широканов Д. Грядущее информационное общество / ред. А.Лазаревич, А. Ханкевич, Д. Широканов//. – Минск: Белорусская наука. 2006. – 392 с.
14. Моисеев Н. Информационное общество: возможность и реальность / Н. Моисеев//. Информационное общество. – М.: АСТ, 2004. – 507 с.
15. Нейсбит Д. Мегатренды / Джон Нейсбит; пер. с англ. М. Левина//. – М.: АСТ, 2003. – 384 с.

16. Отчет Международного Союза Электросвязи. Измерение информационного общества. 2010 год. МСЭ-Д. – Офіційний інтернет-сайт Міжнародного Союзу Електрозв'язку. – [Електронний ресурс]:- Режим доступу: http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2010/Material/MIS_2010_Summary_R.pdf
17. Соснін О. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.
18. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003 – 669 с.
19. Український національний ГРІД. Державна цільова науково-технічна програма впровадження і застосування грід-технологій на 2009–2013 роки. – [Електронний ресурс]:- Режим доступу: <http://grid.nas.gov.ua>. Заголовок з екрану.
20. Цимбалюк В. Інформаційне право – право інформаційного суспільства. [Електронний ресурс]: – Режим доступу:
21. <http://visnyk-psp.kpi.ua/uk/2010-3/10%20-%203%287%29%20-%2025.pdf>. – Заголовок з екрану.
22. Яцкевич Я., Купріянова К. Державне регулювання мережі Інтернет / Я. Яцкевич, К. Купріянова. – Одеса: Регіон. інст. держ. упр. Нац. акад. держ. упр. При Президентові України. – Матеріали підсумк. наук.-практ. конф. за міжнар. участю 28.10.2011. – С. 196–197.